

บทบาทของวัดและสื่อปัญญาประดิษฐ์ในยุคดิจิทัลเพื่อการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ วิชาพระพุทธศาสนาเชิงรุก

THE ROLE OF TEMPLES AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE DIGITAL AGE FOR PROMOTING
ACTIVE LEARNING IN BUDDHISM

พระปลัดชาตรี สิริมงคล (วงศ์ศิริ)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phrapalad Chatree Sirimongkalo (Wongsiri)

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author: E-mail: Chartree.v@gmail.com

(Received : March 8, 2026; Edit : June 5, 2026; accepted : June 13, 2026)

บทคัดย่อ

ท่ามกลางกระแสศตวรรษที่ 21 ที่เทคโนโลยีดิจิทัลสร้างระยะห่างระหว่างพุทธศาสนิกชนกับวัด และการสอนพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมเริ่มลดความดึงดูดลง บทความนี้จึงนำเสนอแนวทางการบูรณาการจัดการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) สื่อปัญญาประดิษฐ์ (AI) และบทบาทของวัด เพื่อยกระดับการศึกษาพุทธธรรมให้สอดคล้องกับพลวัตยุคสมัย ผลการวิเคราะห์พบว่า การก้าวข้ามข้อจำกัดดังกล่าวต้องอาศัยการขับเคลื่อน "พุทธวิธีสอน" เชิงรุกผ่านหลักโยนิโสมนสิการ กาลามสูตร และธรรมสากัจฉา เพื่อเปลี่ยนผู้เรียนให้เป็นผู้สร้างปัญญาด้วยตนเอง โดยมี AI เป็นเครื่องมือทรงพลัง ได้แก่ Generative AI ช่วยจำลองหลักธรรมนามธรรมให้เป็นรูปธรรม Conversational AI เป็นกัลยาณมิตรดิจิทัลตอบข้อสงสัยตลอด 24 ชั่วโมง และ Personalized Learning AI ช่วยปรุง "ธรรมโอสถ" ให้ตรงตามจริตเฉพาะบุคคล อย่างไรก็ตาม วัดและพระสงฆ์ยังคงเป็นแกนกลางสำคัญที่ไม่อาจทดแทนได้ในฐานะผู้รับรองความถูกต้องของเนื้อหา (Content Validator) เพื่อป้องกันการบิดเบือนคำสอน และเป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) ที่ถ่ายทอดความเมตตาทางจิตวิญญาณ การผสมผสานองค์ประกอบเหล่านี้อย่างเป็นระบบจะช่วยสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาที่มั่นคง ทันสมัย และยั่งยืนในโลกยุคดิจิทัล

คำสำคัญ: การเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning), ปัญญาประดิษฐ์ (AI), บทบาทของวัด

Abstract

Amidst 21st-century digital transformations that distance Buddhists from temples and render traditional passive learning less effective, this article proposes integrating Active Learning, Artificial Intelligence (AI), and the role of temples to modernize Buddhist education. Analysis reveals that overcoming current limitations requires revitalizing active "Buddhist teaching methods"—specifically *Yonisomanasikara*, *Kalama Sutta*, and *Dhamma Sakaccha*—to empower learners as wisdom creators. AI serves as a powerful vehicle through Generative AI (visualizing abstract Dhamma), Conversational AI (acting as a 24/7 digital companion), and Personalized Learning AI (tailoring "Dhamma medicine" to individual needs). Nevertheless, temples and monks remain irreplaceable core elements, serving as "Content Validators" to prevent doctrinal distortion and "Facilitators" who offer spiritual empathy that machines cannot replicate. This systematic integration ultimately establishes a secure, modern, and sustainable Buddhist learning ecosystem in the digital era.

Keywords: Active Learning, Artificial Intelligence (AI), Role of Temples

บทนำ

สังคมโลกในศตวรรษที่ 21 กำลังเผชิญกับคลื่นแห่งการเปลี่ยนแปลงที่ขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน การเปลี่ยนผ่านนี้ได้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง รวมถึงสถาบันทางศาสนาซึ่งเป็นรากฐานทางจิตวิญญาณของสังคมมายาวนาน (Castells, 2010) ในบริบทของสังคมไทย โดยเฉพาะสังคมเมืองและสังคมอุตสาหกรรม วิถีชีวิตของผู้คนมีความเร่งรีบและซับซ้อนมากขึ้น ข้อจำกัดด้านเวลาและการเดินทางได้สร้างระยะห่างระหว่างพุทธศาสนิกชนกับศูนย์กลางการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาอย่าง "วัด" โดยไม่เจตนา การเข้าวัดเพื่อฟังธรรม สนทนาธรรม หรือปฏิบัติธรรม ซึ่งเคยเป็นวิถีปฏิบัติปกติในอดีต ได้กลายเป็นกิจกรรมที่ต้องอาศัยความตั้งใจและการจัดสรรเวลาเป็นพิเศษ ส่งผลให้โอกาสในการเข้าถึงแก่นแท้ของคำสอนทางพระพุทธศาสนาลดน้อยลงสำหรับคนจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเยาวชนและคนวัยทำงาน (พอใจ สุวรรณโชติ, 2562) สถานการณ์ดังกล่าวได้สร้างความท้าทายต่อการธำรงรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับพลวัตของยุคสมัย

ท่ามกลางความท้าทายนี้ ช่องว่างที่สำคัญได้ปรากฏชัดขึ้นในกระบวนการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน รูปแบบการสอนแบบดั้งเดิมที่เน้นการเรียนรู้แบบตั้งรับ (Passive Learning) เช่น การบรรยายธรรม การให้ท่องจำหลักธรรมหรือพุทธประวัติ แม้จะมีคุณค่าในตัวเอง แต่อาจไม่สามารถสร้างแรงดึงดูดและกระตุ้นการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนในยุคดิจิทัลได้อย่างเต็มศักยภาพ (Freeman et al., 2014) ผู้เรียนยุคใหม่ซึ่งเติบโตมากับเทคโนโลยีที่มีปฏิสัมพันธ์สูง (Interactive Technology) ค่อนข้างกับการเข้าถึงข้อมูลที่รวดเร็ว การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ และการมีส่วนร่วมโดยตรง พวกเขาจึงอาจมองว่าการเรียนรู้แบบทางเดียวเป็นสิ่งที่ไม่น่าสนใจและไม่สามารถเชื่อมโยงเข้ากับชีวิตประจำวันได้จริง ช่องว่างเชิงวิธีการนี้ส่งผลให้พระพุทธศาสนาอาจถูกมองว่าเป็นเรื่องไกลตัว ล้าสมัย และเป็นเพียงพิธีกรรม มากกว่าจะเป็นหลักปรัชญาและแนวทางการดำเนินชีวิตที่ทันสมัยและประยุกต์ใช้ได้จริง

เพื่อเชื่อมต่อช่องว่างและตอบสนองต่อความท้าทายดังกล่าว บทความนี้จะนำเสนอแนวทางการบูรณาการองค์ประกอบสามส่วนที่สำคัญเข้าด้วยกัน ได้แก่ การจัดการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning), สื่อปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence - AI) และบทบาทของวัด ในฐานะแกนกลางทางปัญญา การเรียนรู้เชิงรุก ซึ่งให้ความสำคัญกับการที่ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติ คิดวิเคราะห์ ตั้งคำถาม และอภิปรายแลกเปลี่ยน ถือเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งและยั่งยืน (Bonwell & Eison, 1991) โดยมีสื่อปัญญาประดิษฐ์เป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการสร้างสรรค์ประสบการณ์การเรียนรู้ที่หลากหลายและตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนแต่ละคน (Personalized Learning) เช่น แชทบอท (Chatbot) ที่สามารถตอบคำถามธรรมะเบื้องต้นได้ตลอด 24 ชั่วโมง หรือการใช้เทคโนโลยีภาพเสมือนจริง (VR/AR) เพื่อจำลองการเดินทางไปยังสังเวชนียสถาน อย่างไรก็ตาม การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการสอนพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องมีแกนกลางที่กำกับดูแลความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของเนื้อหา ซึ่ง "วัด" โดยมีพระสงฆ์ผู้ทรงความรู้เป็นบุคลากรสำคัญ จะเข้ามามีบทบาทในฐานะผู้ตรวจสอบและรับรองความถูกต้องของข้อมูล (Content Validator) ที่จะป้อนให้กับ AI และเป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) ในการชี้แนะประเด็นเชิงลึกที่เทคโนโลยีไม่สามารถทดแทนได้ (Turkle, 2017)

ด้วยเหตุนี้ บทความวิชาการนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดและรูปแบบการบูรณาการระหว่างวัดและสื่อปัญญาประดิษฐ์ เพื่อยกระดับการจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาจากการเรียนรู้แบบตั้งรับไปสู่การเรียนรู้เชิงรุกในบริบทของสังคมยุคดิจิทัล โดยมีวงวิเคราะห์ศักยภาพของ AI ในฐานะเครื่องมือทางการศึกษาทางธรรม พร้อมทั้งสำรวจและกำหนดบทบาทใหม่ของวัดและพระสงฆ์ในฐานะผู้กำกับดูแลเนื้อหาและผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ เพื่อสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาที่ยังคงรักษาแก่นแท้ของคำสอนไว้ได้อย่างครบถ้วน ในขณะเดียวกันก็สามารถสื่อสารและเข้าถึงผู้คนในยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

พลวัตของการจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาเชิงรุก (Active Learning)

ในกระแสด้านการปฏิรูปการศึกษา แนวคิดเรื่องการจัดการเรียนรู้เชิงรุก หรือ Active Learning ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่าเป็นกระบวนการที่ผู้เรียนสามารถเปลี่ยนจากผู้รับความรู้ ไปสู่ผู้สร้างความรู้ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ทศนา แคมมณี, 2560) แนวคิดนี้ตั้งอยู่บนฐานความเชื่อว่าการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีที่สุดเมื่อผู้เรียนได้มีส่วนร่วมโดยตรงในกระบวนการ ผ่านการลงมือปฏิบัติ การคิดวิเคราะห์ การตั้งคำถาม การอภิปราย และการสะท้อนความคิดของตนเองและผู้อื่น เมื่อนำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้กับวิชาพระพุทธศาสนา ซึ่งมีเป้าหมายสูงสุดคือการพัฒนาปัญญาเพื่อความเข้าใจในความเป็นจริงของชีวิต มิใช่เพียงการสะสมข้อมูลความรู้ ยิ่งเผยให้เห็นถึงความสอดคล้องและศักยภาพอย่างยิ่งยวด อย่างไรก็ตาม การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในระบบการศึกษาไทยจำนวนมากไม่น้อยยังคงติดอยู่กับรูปแบบดั้งเดิมที่เน้นการบรรยายและการท่องจำหลักธรรม ทำให้เนื้อหาซึ่งมีคุณค่ามหาศาลกลับกลายเป็นเรื่องน่าเบื่อหน่ายและไกลตัวสำหรับผู้เรียนยุคใหม่ (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2558) ดังนั้น การทำความเข้าใจและประยุกต์ใช้หลักการการเรียนรู้เชิงรุกในมิติของพุทธศาสนาจึงไม่ใช่การนำเข้าแนวคิดใหม่จากตะวันตก แต่คือการหวนคืนสู่รากเหง้าของ

"พุทธวิธีสอน" ที่พระพุทธรูปทรงใช้ในการเผยแผ่คำสอนเมื่อว่าสองพันห้าร้อยปีมาแล้ว

หัวใจสำคัญของการเรียนรู้เชิงรุกในมิติของพุทธศาสนาคือการน้อมนำหลัก "โยนิโสมนสิการ" มาเป็นเครื่องมือหลักในการเรียนรู้ โยนิโสมนสิการคือการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี หรือการคิดอย่างมีระบบ เป็นการคิดสืบค้นถึงต้นตอ พิจารณาถึงเหตุและผล และมองสิ่งต่างๆ ตามความสัมพันธ์เชิงองค์รวม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2559) กระบวนการนี้มีลักษณะเป็น "Active" อย่างแท้จริง เพราะไม่ใช่การรับฟังแล้วเชื่อในทันที แต่เป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียน "คิด" และ "พิจารณา" ด้วยตนเอง เช่น แทนที่จะสอนว่า "อริยสัจ 4 ประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค" การสอนเชิงรุกจะเริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามให้ผู้เรียนสำรวจประสบการณ์ของตนเองว่า "ในชีวิตที่ผ่านมา เคยมีความทุกข์ในเรื่องใดบ้าง?" (ทุกข์) "ความทุกข์นั้นเกิดขึ้นจากสาเหตุอะไร?" (สมุทัย) "จะดับความทุกข์นั้นได้อย่างไร?" (นิโรธ) และ "มีแนวทางปฏิบัติอะไรบ้างที่จะนำไปสู่การพ้นทุกข์นั้น?" (มรรค) การเรียนรู้ในลักษณะนี้ทำให้หลักธรรมไม่ได้เป็นเพียงตัวอักษรในตำรา แต่กลายเป็นเครื่องมือที่ผู้เรียนสามารถนำมาวิเคราะห์และแก้ปัญหาในชีวิตจริงของตนเองได้ เป็นการเปลี่ยนจากการเรียนรู้แบบ "บอกให้จำ" ไปสู่การเรียนรู้แบบ "ชวนให้คิด" ซึ่งเป็นรากฐานของการเกิดปัญญา (วิจารณ์ พานิช, 2555)

ยิ่งไปกว่านั้น หลักฐานเชิงประจักษ์ที่ชัดเจนที่สุดซึ่งสนับสนุนการเรียนรู้เชิงวิพากษ์ (Critical Learning) ในพุทธศาสนาปรากฏอยู่ใน "กาลามสูตร" ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นปัญญาว่าด้วยการไม่เชื่ออย่างมง่าย และเป็นแนวทางการแสวงหาความจริงเชิงรุกที่เก่าแก่ที่สุดบทหนึ่งของโลก พระพุทธรูปทรงสอนชาวกาลามะไม่ให้หลงใหลเชื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพียงเพราะเหตุผล 10 ประการ อาทิ การฟังตามกันมา การถือสืบๆ กันมา การอ้างตำรา หรือการเชื่อเพราะว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา แต่ทรงแนะนำให้ใช้สติปัญญาของตนเอง พิจารณาไตร่ตรองว่าคำสอนนั้นๆ เป็นกุศลหรืออกุศล มีโทษหรือไม่มีโทษ เมื่อปฏิบัติแล้วนำไปสู่ประโยชน์สุขหรือไม่ แล้วจึงค่อยตัดสินใจเชื่อและนำไปปฏิบัติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ดิกกนิบาต, 2539) หลักการในกาลามสูตรนี้คือแม่แบบของการเรียนรู้เชิงรุกที่สมบูรณ์แบบ เพราะเป็นการมอบอำนาจและอิสระทางปัญญาให้กับผู้เรียน กระตุ้นให้เกิดการตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ และส่งเสริมทักษะการประเมินข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเป็นทักษะที่จำเป็นอย่างยิ่งในยุคดิจิทัลที่ข้อมูลท่วมท้นและมีทั้งข้อมูลจริงและเท็จปะปนกันไป (สุวิมล ว่องวานิช, 2558) การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาที่อิงตามแนวทางนี้ จะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาให้แก่ผู้เรียน ไม่ให้ตกเป็นเหยื่อของลัทธิความเชื่อที่บิดเบือนไปจากแก่นแท้ของพุทธธรรม

นอกจากการเรียนรู้รายบุคคลแล้ว พุทธศาสนายังให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกระบวนการ "ธรรมสภาจัจฉา" หรือการสนทนาธรรม ซึ่งถือเป็นรูปแบบหนึ่งของการเรียนรู้เชิงรุกแบบร่วมมือ (Collaborative Active Learning) การสนทนาธรรมเป็นกิจกรรมที่พระพุทธรูปทรงส่งเสริมให้ภิกษุและพุทธบริษัทปฏิบัติอยู่เสมอ เพราะเป็นโอกาสในการแลกเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจ ชักถามข้อสงสัย และช่วยกันขัดเกลาหิฐุความเห็นให้ถูกต้องตรงตามธรรมวินัย (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2561) กระบวนการนี้แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับการนั่งฟังบรรยายทางเดียว เพราะผู้เรียนทุกคนมีบทบาทเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับความรู้ บรรยายภาสการการเรียนรู้จึงเต็มไปด้วยปฏิสัมพันธ์และการขับเคลื่อนทางปัญญา ในห้องเรียนวิชาพระพุทธศาสนาเชิงรุก ครูผู้สอนสามารถจำลองบรรยากาศของธรรมสภาจัจฉาได้โดยใช้เทคนิคต่างๆ เช่น การอภิปรายกลุ่มย่อย การใช้กรณีศึกษา (Case Study) ทางศีลธรรมให้ผู้เรียนร่วมกันวิเคราะห์และตัดสินใจ หรือการโต้วาทีในประเด็นทางพุทธปรัชญา วิธีการเหล่านี้ไม่เพียงแต่ทำให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาได้ลึกซึ้งขึ้น แต่ยังช่วยพัฒนาทักษะทางสังคมที่สำคัญ เช่น ทักษะการฟังอย่างลึกซึ้ง การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ และการทำงานร่วมกับผู้อื่น

เมื่อเปรียบเทียบให้เห็นภาพชัดเจน การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม (ดั้งรับ) จะมีลักษณะที่ครูหรือพระอาจารย์เป็นศูนย์กลาง (Teacher-centered) ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้จากพระไตรปิฎกหรือตำราสู่ผู้เรียนซึ่งเป็นฝ่ายรับเพียงอย่างเดียว เป้าหมายคือการจดจำข้อมูลให้ได้มากที่สุด ผู้เรียนอาจท่องพุทธประวัติได้แม่นยำ หรือบอกร่องประกอบของมรรคมีองค์ 8 ได้ครบถ้วน แต่ขาดความสามารถในการเชื่อมโยงหลักธรรมเหล่านั้นเข้ากับชีวิตจริง ในทางตรงกันข้าม การจัดการเรียนรู้เชิงรุก จะมีผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Learner-centered) โดยครูเปลี่ยนบทบาทจาก "ผู้สอน" มาเป็น "ผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้" หรือ "กัลยาณมิตร" ที่คอยกระตุ้น ตั้งคำถาม และออกแบบกิจกรรมให้ผู้เรียนได้สำรวจ ค้นพบ และสร้างองค์ความรู้ขึ้นด้วยตนเอง (มนัส บุญประกอบ, 2557) เป้าหมายของการเรียนรู้เชิงรุกจึงไม่ใช่แค่ "ความจำ" แต่คือการบ่มเพาะ "ปัญญา" ที่จะนำไปสู่ความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งและสามารถประยุกต์ใช้ธรรมะเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดียิ่งขึ้นได้จริง พลวัตของการเปลี่ยนแปลงนี้จึงเป็นการยกระดับจากการศึกษาศาสนาไปสู่การศึกษาธรรม ที่มุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงภายในของผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นเป้าหมายที่แท้จริงของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

โดยสรุป พลวัตของการจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาเชิงรุก คือการฟื้นคืนและประยุกต์ใช้พุทธวิธีสอนอันแยบคายที่ปรากฏอยู่ในหลักโยนิโสมนสิการ กาลามสูตร และธรรมสภาจัจฉา เพื่อเปลี่ยนกระบวนการเรียนรู้ให้มีชีวิตชีวา มีความหมาย และเชื่อมโยงกับชีวิตของผู้เรียนในยุคปัจจุบัน การเปลี่ยนผ่านนี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งยวดในการธำรงพุทธธรรมให้เป็นมรดกทางปัญญาที่เข้าถึงได้และนำไปใช้ได้จริง ไม่ใช่เป็นเพียงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ถูกเก็บไว้บนหิ้งอีกต่อไป และในลำดับถัดไป บทความจะได้นำเสนอว่าสื่อปัญญาประดิษฐ์ (AI) จะเข้ามาเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการสนับสนุนและขยายผลการเรียนรู้เชิงรุกนี้ให้เกิดขึ้นได้อย่างไรในวงกว้าง

ภูมิทัศน์และศักยภาพของสื่อปัญญาประดิษฐ์ (AI) ในยุคดิจิทัล

การมาถึงของยุคดิจิทัลได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของเทคโนโลยีอย่างก้าวกระโดด และหนึ่งในเทคโนโลยีที่ทรงอิทธิพลที่สุดในปัจจุบันคือ ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence - AI) ซึ่งได้พัฒนาจากแนวคิดในเชิงทฤษฎีมาสู่เครื่องมือที่สามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในหลากหลายวงการ ไม่เว้นแม้แต่แวดวงการศึกษาและศาสนา ปัญญาประดิษฐ์ได้กลายเป็นเทคโนโลยีเปลี่ยนโลก (Disruptive Technology) ที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมและเศรษฐกิจดิจิทัล (ณรงค์ ศิริเลิศวรกุล, 2562) ศักยภาพของ AI ในการประมวลผลข้อมูลมหาศาล การเรียนรู้และปรับตัวได้ด้วยตนเอง และการสร้างปฏิสัมพันธ์กับมนุษย์อย่างเป็นธรรมชาติ ได้เปิดประตูสู่ความเป็นไปได้ใหม่ๆ ในการออกแบบและนำเสนอเนื้อหาทางพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับจริตและวิถีชีวิตของผู้คนในศตวรรษที่ 21 โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างสรรคสื่อการเรียนรู้เชิงรุกที่สามารถดึงดูดความสนใจและกระตุ้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียนได้อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน (อภิชาติ อัศวมงคลกุล และคณะ, 2563) ในบริบทของการส่งเสริมการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา สามารถจำแนกประเภทและศักยภาพของ AI ที่จะนำมาประยุกต์ใช้ได้เป็น 3 กลุ่มหลัก ดังนี้

1. ปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์ (Generative AI) สื่อธรรมชาติที่จับต้องได้และกระตุ้นจินตนาการ Generative AI คือปัญญาประดิษฐ์ประเภทที่สามารถสร้างสรรค์เนื้อหาใหม่ๆ ขึ้นมาได้เอง ไม่ว่าจะเป็นข้อความ รูปภาพ เสียง หรือวิดีโอ จากการเรียนรู้ชุดข้อมูลขนาดใหญ่ (สุทธิพงศ์ พงศ์วร, 2566) ศักยภาพอันน่าทึ่งนี้สามารถนำมาใช้เพื่อหลายข้อจำกัดของการเรียนรู้หลักธรรมที่เป็นนามธรรมสูง ให้กลายเป็นรูปธรรมที่เข้าใจง่ายและน่าสนใจได้ ตัวอย่างเช่น การใช้ AI สร้างภาพประกอบพุทธประวัติในแต่ละตอนหรือภาพตัวละครจากชาดกเรื่องต่างๆ ด้วยลายเส้นที่ทันสมัยและสวยงาม สามารถช่วยให้ผู้เรียน โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน เกิดความรู้สึกเชื่อมโยงและจดจำเรื่องราวได้ง่ายขึ้น แทนที่จะเป็นการอ่านจากตัวอักษรเพียงอย่างเดียว ยิ่งไปกว่านั้น AI ยังสามารถสร้างสรรค์ "ภาพปริศนาธรรม" ที่ซับซ้อนและสวยงาม เพื่อใช้เป็นสื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนการตีความและใช้หลักโยนิโสมนสิการในการถอดรหัสความหมายที่ซ่อนอยู่ ซึ่งเป็นกิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุกที่ทำทลายสติปัญญาเป็นอย่างดี นอกจากนี้ ในมิติของเนื้อหาที่เป็นข้อความ Generative AI สามารถช่วยสรุปใจความสำคัญของพระธรรมเทศนาที่ยาวๆ ให้กระชับ หรือร่างบทละคร/บทภาพยนตร์แอนิเมชันทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำไปพัฒนาต่อยอดได้ การใช้ Generative AI จึงเปรียบเสมือนการมี "จิตรกรและนักประพันธ์ดิจิทัล" ที่สามารถเนรมิตสื่อการสอนทางพระพุทธศาสนาให้มีความหลากหลาย น่าติดตามตื่นใจ และกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ผ่านการมองเห็น (Visual Learning) และการตีความ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนรู้เชิงรุก

2. ปัญญาประดิษฐ์เชิงสนทนา (Conversational AI) กัลยาณมิตรดิจิทัลที่พร้อมให้คำปรึกษา 24 ชั่วโมง หนึ่งในอุปสรรคสำคัญของการเรียนรู้ธรรมะในยุคปัจจุบันคือการเข้าถึงผู้รู้หรือพระสงฆ์เพื่อซักถามข้อสงสัยได้ยาก ปัญญาประดิษฐ์เชิงสนทนา หรือที่รู้จักกันดีในชื่อ "แชทบอท (Chatbot)" สามารถเข้ามาตอบโจทยปัญหาได้อย่างตรงจุด แชทบอทที่ได้รับการป้อนข้อมูลหลักธรรมพื้นฐานที่ถูกต้องและผ่านการตรวจสอบแล้ว สามารถทำหน้าที่เป็น "กัลยาณมิตรดิจิทัล" ที่พร้อมตอบคำถามเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเบื้องต้นได้ตลอด 24 ชั่วโมง ผ่านแอปพลิเคชันบนสมาร์ตโฟนหรือเว็บไซต์ (วรุตม ปรีดาศักดิ์, 2561) ผู้ใช้งานสามารถพิมพ์คำถามง่ายๆ เช่น "ศีล 5 มีอะไรบ้าง" "อานาปานสติคืออะไร" หรือ "ทำบุญอย่างไรให้ได้บุญมาก" แชทบอทก็จะให้คำตอบที่กระชับและเข้าใจง่ายได้ในทันที บริการนี้ไม่เพียงแต่ช่วยลดช่องว่างด้านเวลาและสถานที่ แต่ยังช่วยลดความประหม่าของผู้ที่ไม่กล้าถามคำถามกับพระสงฆ์โดยตรงอีกด้วย ศักยภาพของแชทบอทไม่ได้หยุดอยู่แค่การถาม-ตอบ แต่ยังสามารถออกแบบให้มีปฏิสัมพันธ์เชิงรุกได้ เช่น การนำผู้ใช้ฝึกสมาธิเบื้องต้นผ่านบทสนทนาที่ละขั้นตอน การส่งข้อคิดหรือหลักธรรมประจำวันเพื่อเป็นเครื่องเตือนสติ หรือแม้แต่การชวนผู้ใช้สนทนาธรรมในหัวข้อที่กำหนด (ธรรมสากัจฉาฉบับดิจิทัล) กระบวนการที่ผู้เรียนเป็นฝ่าย "ตั้งคำถาม" และ "แสวงหาคำตอบ" นี้ คือหัวใจของการเรียนรู้เชิงรุกที่แท้จริง เพราะเป็นการเปลี่ยนผู้เรียนจากฝ่ายรอรับ มาเป็นฝ่ายเริ่มต้นแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง

3. ปัญญาประดิษฐ์เพื่อการเรียนรู้เฉพาะบุคคล (Personalized Learning AI) ธรรมโอสภที่จัดให้เหมาะกับแต่ละบุคคล ศักยภาพสูงสุดของ AI ในทางการศึกษา คือความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้เรียนแต่ละคนเพื่อนำเสนอเนื้อหาและเส้นทางการเรียนรู้ที่เหมาะสมที่สุด หรือที่เรียกว่า Personalized Learning (ปิยะชาติ อิศรภักดี, 2562) ในบริบททางพระพุทธศาสนา แนวคิดนี้สามารถนำมาเปรียบได้กับการจัด "ธรรมโอสภ" หรือยารักษาโรคทางใจที่ปรุงขึ้นให้เหมาะกับปัญหาและความต้องการของแต่ละบุคคลโดยเฉพาะ แพลตฟอร์มการเรียนรู้ที่ขับเคลื่อนด้วย AI ประเภทนี้ จะเริ่มต้นจากการประเมินความสนใจ พื้นฐานความรู้ หรือแม้กระทั่งสภาวะอารมณ์ของผู้ใช้งานผ่านแบบสอบถามหรือการปฏิสัมพันธ์เบื้องต้น จากนั้น AI จะทำหน้าที่คัดเลือกและแนะนำเนื้อหาธรรมะที่ตรงกับความต้องการในขณะนั้น เช่น หากผู้ใช้งานระบุว่ากำลังเผชิญกับ "ความเครียดจากการทำงาน" ระบบอาจแนะนำให้ศึกษาหลักอิทธิบาท 4 เพื่อสร้างกำลังใจในการทำงาน แนะนำบทสวดมนต์โพชฌังคปริตรเพื่อเยียวยาจิตใจ หรือแนะนำคลิปเสียงนันทสมานเพื่อผ่อนคลายความวิตกกังวล ในทางกลับกัน หากผู้ใช้งานเป็นนักเรียนที่กำลังศึกษาเรื่อง "กฎแห่งกรรม" ระบบก็จะนำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง เช่น ชาดกที่แสดงผลของกรรมดีกรรมชั่ว หรือกรณีศึกษาจากข่าวในปัจจุบันเพื่อนำมาวิเคราะห์หามูลกัณฑ์ การเรียนรู้ในลักษณะนี้ทำให้ธรรมะไม่ใช่เรื่องไกลตัวอีกต่อไป แต่เป็นเครื่องมือที่นำมาใช้แก้ปัญหาในชีวิตจริงได้อย่างเป็น

รูปธรรม (กฤษณพงศ์ เลิศบำรุงชัย, 2563) AI จะทำหน้าที่เป็น "บรรณาธิการส่วนตัว" ที่ช่วยจัดลำดับความสำคัญและนำเสนอเนื้อหาที่ "ใช่" ในเวลาที่ "ใช่" ทำให้กระบวนการเรียนรู้มีประสิทธิภาพและมีความหมายต่อผู้เรียนมากยิ่งขึ้น เป็นการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้เชิงรุกที่ตอบสนองต่อปัญหาของผู้เรียนโดยตรง ซึ่งสอดคล้องกับพุทธวิธีที่พระพุทธองค์จะทรงแสดงธรรมให้เหมาะสมกับอุปนิสัยและความพร้อมของบุคคลผู้ฟังธรรมนั้นๆ

โดยสรุป ภูมิทัศน์ของสื่อปัญญาประดิษฐ์ในยุคดิจิทัลได้มอบศักยภาพอันมหาศาลในการพลิกโฉมการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา จากรูปแบบเดิมที่อาจเข้าถึงได้ยากและไม่น่าสนใจ ให้กลายเป็นการเรียนรู้เชิงรุกที่มีชีวิตชีวา มีปฏิสัมพันธ์ และตอบสนองต่อความต้องการที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคล อย่างไรก็ตาม เทคโนโลยีเหล่านี้เป็นเพียง "เครื่องมือ" หรือ "พาหนะ" ที่ทรงประสิทธิภาพเท่านั้น ความสำเร็จของการนำ AI มาใช้ขึ้นอยู่กับ "เนื้อหา" ที่จะป้อนเข้าไป และ "วิธีการ" ที่จะนำไปใช้ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยบทบาทของสถาบันที่เป็นแกนกลางของพุทธศาสนาย่าง "วัด" เข้ามาเป็นผู้กำกับดูแลและชี้นำในลำดับต่อไป

บทบาทของวัดในการขับเคลื่อนสื่อปัญญาประดิษฐ์เพื่อการเรียนรู้

แม้ปัญญาประดิษฐ์ (AI) จะเปรียบเสมือน "พาหนะ" ที่ทรงพลังในการบรรลุธรรมะไปสู่ผู้คนในวงกว้างได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ แต่พาหนะที่ปราศจากผู้ขับขี่ที่เชี่ยวชาญและรู้ทิศทางที่ถูกต้อง ก็อาจนำไปสู่การเดินทางที่ผิดพลาดและอันตรายได้ฉับไฉน การใช้ AI ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยปราศจากการกำกับดูแลจากสถาบันที่เป็นแกนกลางทางปัญญาก็อาจนำไปสู่การบิดเบือนคำสอนและสร้างความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน (มิจฉาทิฐิ) ให้กับสังคมได้ฉับไฉน ด้วยเหตุนี้ "วัด" ในฐานะศูนย์รวมแห่งศรัทธาและองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่สืบทอดมายาวนาน จึงต้องก้าวเข้ามามีบทบาทเชิงรุกในการขับเคลื่อนเทคโนโลยีนี้อย่างมีวิจยารณญาณ โดยปรับเปลี่ยนบทบาทดั้งเดิมสู่การเป็นผู้กำกับดูแลเนื้อหาและผู้อำนวยการการเรียนรู้ในระบบนิเวศดิจิทัล (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2562) บทบาทของวัดในมิติใหม่นี้สามารถจำแนกได้เป็น 2 ประการหลักที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน

1. วัดในฐานะ "ผู้สร้างสรรค์และกำกับดูแลเนื้อหา" (Content Creator and Validator) บทบาทประการแรกและสำคัญที่สุดของวัดคือการเป็นผู้พิทักษ์ความถูกต้องของเนื้อหาธรรมะที่จะถูกนำไปใช้ในสื่อปัญญาประดิษฐ์ AI โดยเฉพาะ Generative AI และ Conversational AI นั้น เรียนรู้และสร้างคำตอบจากชุดข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) ที่ถูกป้อนเข้าไป หากข้อมูลตั้งต้นมีความคลาดเคลื่อนหรือถูกบิดเบือน ผลลัพธ์ที่ AI สร้างขึ้นก็จะผิดเพี้ยนตามไปด้วย ปรากฏการณ์ที่เรียกว่า "อาการหูแว่ว" หรือ Hallucination ซึ่ง AI สร้างข้อมูลที่ไม่มีอยู่จริงขึ้นมามากมายจนน่าเป็นห่วงเป็นความเสียงร้ายแรงอย่างยิ่งหากเกิดขึ้นกับเนื้อหาทางศาสนา (จิตพงศ์ กิตตินราคร, 2566) ดังนั้น บทบาทของวัดและคณะสงฆ์ที่ทรงความรู้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในกระบวนการต่อไปนี้

- การสร้างและรับรองชุดข้อมูล (Data Curation and Validation) พระสงฆ์ผู้เชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา ต้องเข้ามามีบทบาทหลักในการรวบรวม คัดกรอง และจัดทำคลังข้อมูลดิจิทัล (Digital Dhamma Corpus) ที่มีความถูกต้องตามหลักพุทธธรรมอย่างสูงสุด ข้อมูลเหล่านี้จะเป็น "อาหาร" ที่ใช้ฝึกฝน (Train) AI ให้มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องแม่นยำ กระบวนการนี้อาจต้องอาศัยการจัดตั้ง "คณะสงฆ์ทรงคุณวุฒิฝ่ายเทคโนโลยีดิจิทัล" ขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ตรวจสอบและให้การรับรองข้อมูลแต่ละชุดก่อนนำไปใช้งานจริง (พระราชวรเมธี และคณะ, 2561) เพื่อให้มั่นใจได้ว่า AI จะไม่นำเสนอข้อมูลที่ขัดต่อหลักพระธรรมวินัย หรือตีความคำสอนอย่างตื้นเขินจนเกิดความเสียหาย

- การกำหนดขอบเขตและจริยธรรมการใช้งาน (Ethical Guideline Setting) วัดต้องทำหน้าที่กำหนดกรอบจริยธรรมในการนำ AI มาใช้ตอบปัญหาธรรมะ โดยเฉพาะประเด็นที่ละเอียดอ่อนและต้องการความเข้าใจเชิงลึก เช่น เรื่องกรรมวิบาก สภาวะของจิตในระดับอนาสรมภัตติ หรือการวินิจฉัยปัญหาชีวิตส่วนบุคคลที่ซับซ้อน ควรมีการกำหนดขอบเขตให้ชัดเจนว่า AI สามารถให้ข้อมูลได้ในระดับใด และเมื่อใดที่ AI ควรจะแนะนำให้ผู้ใช้ปรึกษาพระสงฆ์หรือผู้รู้โดยตรง (Human Referral) เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ใช้งานยึดติดกับคำตอบของ AI จนขาดการไตร่ตรองด้วยตนเอง หรือได้รับคำแนะนำที่ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ของตน (ศักดิ์ เสกขุนทด, 2563)

บทบาทในฐานะผู้กำกับดูแลนี้ เป็นการเปลี่ยนสถานะของวัดจากเดิมที่เป็นเพียงผู้สร้างเนื้อหา (เช่น การเทศน์ การเขียนหนังสือธรรมะ) มาสู่การเป็น "ผู้รับรองมาตรฐานเนื้อหาดิจิทัล" (Digital Content Standard Setter) ซึ่งเป็นบทบาทใหม่ที่จำเป็นอย่างยิ่งในยุคที่ใคร่ก็สามารถสร้างและเผยแพร่ข้อมูลทางศาสนาได้อย่างอิสระ การมีตราประทับรับรองจากสถาบันที่น่าเชื่อถือจะช่วยให้พุทธศาสนิกชนสามารถเลือกใช้สื่อ AI ได้อย่างมั่นใจและปลอดภัย

2. พระสงฆ์ในฐานะ "ผู้อำนวยการความสะดวกทางการเรียนรู้" (Learning Facilitator) เมื่อ AI เข้ามาทำหน้าที่เป็นแหล่งข้อมูลเบื้องต้นและตอบคำถามพื้นฐานได้แล้ว บทบาทของพระสงฆ์จะไม่ได้ลดความสำคัญลง แต่จะปรับเปลี่ยนเชิงคุณภาพจากการเป็น "ผู้บรรยาย" (Lecturer) หรือผู้ถ่ายทอดความรู้ทางเดียว มาสู่การเป็น "ผู้อำนวยการความสะดวก" (Facilitator) หรือ "กัลยาณมิตร" ที่คอยชี้แนะและต่อยอดการเรียนรู้ของผู้เรียนในระดับที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ซึ่ง AI ไม่สามารถทำได้ (อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์, 2562) บทบาทนี้สะท้อนถึงการกลับไปสู่พุทธวิธีสอนที่เน้นการสนทนาและการสร้างปฏิสัมพันธ์เพื่อกระตุ้นปัญญา

- การต่อยอดสู่การสนทนาธรรมเชิงลึก (Deepening through Dialogue) หลังจากที่ได้เรียนรู้ได้ใช้ AI เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานในหัวข้อที่สนใจมาแล้ว พระสงฆ์สามารถจัดกิจกรรม "ธรรมสภาจณา" เพื่อนำประเด็นเหล่านั้นมาอภิปรายแลกเปลี่ยนในชั้นเรียนหรือในพื้นที่วัดได้ การมีพื้นความรู้มาก่อนจะทำให้การสนทนามีคุณภาพและลงลึกไปในรายละเอียดได้มากขึ้น พระสงฆ์จะทำหน้าที่ตั้งคำถามชี้แนะ กระตุ้นให้เกิดการคิดวิเคราะห์ และเชื่อมโยงหลักธรรมเข้ากับประสบการณ์จริงของผู้เรียนแต่ละคน ซึ่งเป็นกระบวนการที่ต้องการความเข้าใจและความสามารถในการปรับเปลี่ยนวิธีการสื่อสารให้เหมาะกับบุคคล ซึ่งเป็นสิ่งที่ AI ยังทำไม่ได้ดีเท่ามนุษย์

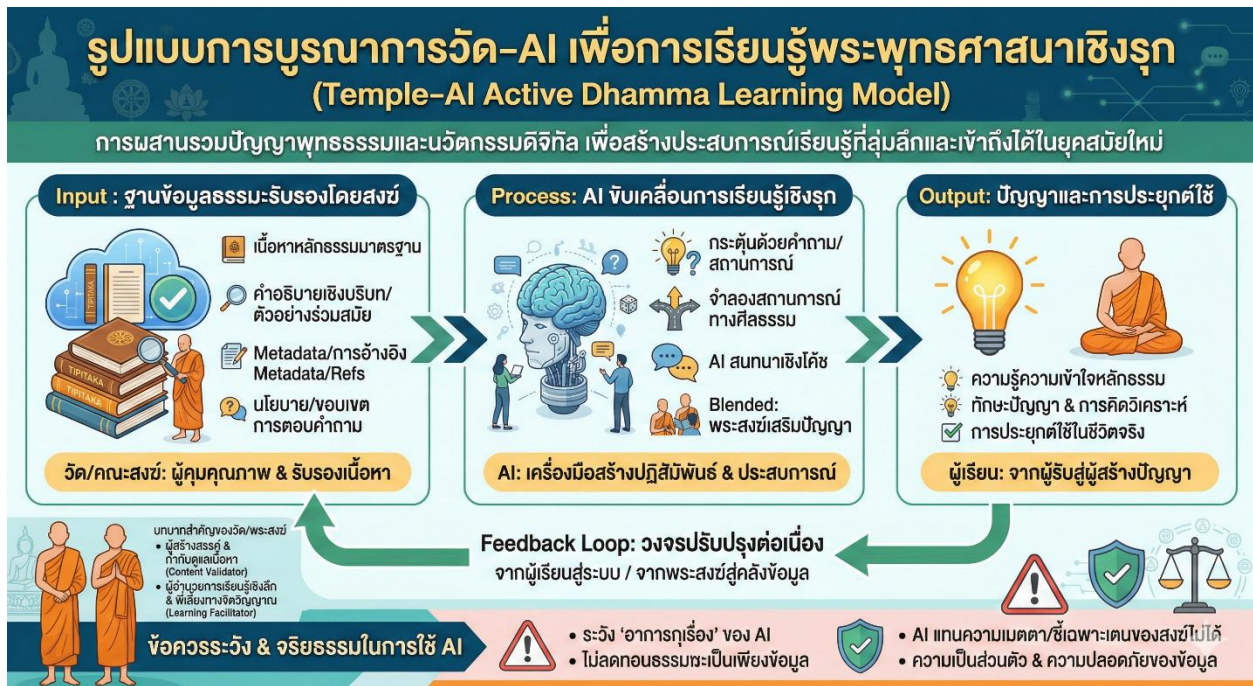
- การให้คำปรึกษาเชิงจิตวิญญาณ (Spiritual Mentoring) แม้ AI จะให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ได้ แต่ไม่สามารถให้ "ความเมตตา" "กำลังใจ" หรือ "ความเข้าใจ" ได้เท่ากับมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ผู้เป็นที่พึ่งทางใจของชุมชน เมื่อผู้เรียนมีปัญหาชีวิตที่ซับซ้อนหรือมีข้อสงสัยเชิงปฏิบัติที่ต้องการคำแนะนำเฉพาะบุคคล พระสงฆ์จะเข้ามาทำหน้าที่ให้คำปรึกษาในฐานะกัลยาณมิตร บทบาทนี้เป็นการเติมเต็มในส่วนที่เทคโนโลยีไม่สามารถทดแทนได้ นั่นคือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่เปี่ยมไปด้วยความกรุณาและความอบอุ่นทางจิตวิญญาณ

สำหรับแนวคิดความเป็นไปได้ในการนำ AI มาใช้ในพื้นที่วัดจริง อาจเริ่มต้นจากโครงการนำร่อง เช่น "ตู้ปัญญาธรรม" (AI Dhamma Kiosk) ที่ติดตั้งไว้ในศาลาหรือห้องสมุดของวัด เพื่อให้ญาติโยมที่มาทำบุญสามารถสืบค้นข้อมูลหรือถามคำถามธรรมะเบื้องต้นได้ด้วยตนเอง หรือการพัฒนา "แอปพลิเคชันวัดของฉัน" (My Temple App) ที่มีฟีเจอร์แชทบอทให้ความรู้ ควบคู่ไปกับการแจ้งข่าวกิจกรรมของวัด และมีช่องทางสำหรับนัดหมายเพื่อสนทนาธรรมกับพระสงฆ์โดยตรง รูปแบบเหล่านี้เป็นการผสมผสาน (Blended) ระหว่างการเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านเทคโนโลยี และการเรียนรู้ผ่านปฏิสัมพันธ์กับครูบาอาจารย์ ซึ่งจะสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ที่สมบูรณ์และตอบโจทยคนยุคใหม่ได้อย่างแท้จริง

โดยสรุป การขับเคลื่อนสู่ปัญญาประดิษฐ์เพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาจะประสบความสำเร็จได้ ก็ต่อเมื่อวัดและสถาบันสงฆ์ยอมรับและปรับตัวเข้าสู่บทบาทใหม่ที่ท้าทายยิ่งขึ้น นั่นคือการเป็นทั้งผู้ควบคุมคุณภาพเนื้อหาให้บริสุทธิ์ตามหลักการ และเป็นผู้อำนวยการการเรียนรู้ที่สามารถใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการยกระดับปัญญาและจิตวิญญาณของผู้คนได้อย่างชาญฉลาด

สรุป

การรักษาให้พระพุทธศาสนายังคงเป็นประทีปส่องทางแก่เยาวชนและคนทำงานในยุคออนไลน์ ถือเป็นความท้าทายที่ต้องอาศัยการปรับตัวอย่างชาญฉลาด บทความนี้จึงนำเสนอ “รูปแบบการบูรณาการวัด-AI เพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาเชิงรุก” ซึ่งเป็นการผสมผสานรวมองค์ประกอบสามส่วนอย่างกลมกลืน ได้แก่ การจัดการเรียนรู้เชิงรุกที่ยังรากลึกในพุทธวิธีสอน (โยนิโสมนสิการ กาลามสูตร และธรรมสภาจณา) สื่อปัญญาประดิษฐ์ในฐานะเครื่องมือทรงพลัง (Generative AI, Conversational AI และ Personalized Learning AI) และบทบาทของวัดในฐานะเสาหลักทางจิตวิญญาณ การบูรณาการนี้เปลี่ยนผู้เรียนจากผู้รับฟังผู้สร้างปัญญา โดยมี AI เป็นพาหนะช่วยขับเคลื่อนให้ธรรมะมีชีวิตชีวาและเข้าถึงง่าย ทว่าท่ามกลางความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี วัดและพระสงฆ์ยังคงเป็นแกนกลางสำคัญที่ไม่สามารถทดแทนได้ โดยปรับบทบาทสู่การเป็นผู้กำกับดูแลเนื้อหาเพื่อรักษาความถูกต้องของหลักธรรม และเป็นผู้อำนวยการความสะอาดที่ถ่ายทอดความเมตตาเชิงลึก จิตวิญญาณอันบริสุทธิ์ของพระพุทธศาสนาจึงถูกส่งต่ออย่างมั่นคงและเจิดจรัสท่ามกลางแสงแห่งยุคดิจิทัล ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 "รูปแบบการบูรณาการวัด-AI เพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาเชิงรุก"

รูปแบบการบูรณาการวัด-AI เพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาเชิงรุก เป็นโมเดลเชิงนวัตกรรมที่มุ่งเน้นการผสมผสาน "ปัญญาพุทธธรรม" เข้ากับ "นวัตกรรมดิจิทัล" เพื่อสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่ลุ่มลึกและเข้าถึงได้ง่ายในยุคสมัยใหม่ โดยกระบวนการทั้งหมดขับเคลื่อนผ่านกลไกแบบ Input-Process-Output โดยมีรากฐานสำคัญเริ่มต้นที่ขั้น "Input" หรือ "ฐานข้อมูลธรรมะที่ได้รับรับรองจากพระสงฆ์" ขั้นตอนนี้ถือเป็นหัวใจสำคัญที่วัดและคณะสงฆ์สวมบทบาทเป็นผู้ควบคุมภาพและรับรองเนื้อหา (Content Validator) เพื่อให้มั่นใจว่าเนื้อหาหลักธรรมมาตรฐาน คำอธิบายเชิงบริบท ตัวอย่างร่วมสมัย รวมถึงนโยบายการตอบคำถาม มีความถูกต้อง ครบถ้วน และเหมาะสม ก่อนจะนำไปใช้เป็น "เชื้อเพลิง" ในการประมวลผลของระบบปัญญาประดิษฐ์

เมื่อมีคลังข้อมูลธรรมะที่น่าเชื่อถือเป็นฐาน กลไกจะขับเคลื่อนเข้าสู่ขั้น "Process" หรือการประมวลผลผ่าน "AI ขับเคลื่อนการเรียนรู้เชิงรุก" ซึ่งทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสร้างปฏิสัมพันธ์และประสบการณ์การเรียนรู้ที่แตกต่างจากการท่องจำแบบเดิมๆ ระบบ AI จะถูกออกแบบให้สร้างโมดูลการเรียนรู้ที่หลากหลาย อาทิ การตั้งคำถามกระตุ้นความคิดจากสถานการณ์ต่างๆ, การจำลองสถานการณ์ทางศีลธรรม (Moral Simulation) เพื่อฝึกการตัดสินใจ, และการสวมบทบาทเป็นโค้ชสนทนาทางธรรม (AI Coaching) ที่คอยโต้ตอบและตอบข้อสงสัยแบบเรียลไทม์ ยิ่งไปกว่านั้น โมเดลนี้ยังให้ความสำคัญกับการเรียนรู้แบบผสมผสาน (Blended Learning) ที่เปิดโอกาสให้พระสงฆ์เข้ามาเสริมสร้างปัญญาเชิงลึก บทบาทของท่านจะเปลี่ยนจากเพียงผู้บรรยายมาเป็นผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้และพี่เลี้ยงทางจิตวิญญาณ (Learning Facilitator & Spiritual Mentor) เพื่อเติมเต็มสิ่งที่เทคโนโลยีไม่สามารถทำได้

เป้าหมายปลายทางที่สำคัญในขั้น "Output" คือการเปลี่ยนแปลงผู้เรียนจากบทบาท "ผู้รับ" ไปสู่การเป็น "ผู้สร้างปัญญา" (Knowledge Creator) โดยผู้เรียนไม่เพียงแต่เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม (Dhamma Knowledge) แต่ยังพัฒนาทักษะปัญญาและการคิดวิเคราะห์ (Analytical Thinking) ที่สามารถนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตจริงได้อย่างเป็นรูปธรรม โมเดลนี้ยังมีระบบ "Feedback Loop" หรือวงจรสะท้อนกลับ ที่นำข้อมูลการใช้งานจากผู้เรียนและคำแนะนำจากพระสงฆ์กลับมาปรับปรุงคลังข้อมูลและระบบอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม โมเดลนี้เน้นย้ำเรื่อง "จริยธรรมในการใช้ AI" เป็นสำคัญ โดยเตือนให้ระวัง "อาการรู้เรื่อง" ของ AI (AI Hallucination), การไม่ลดทอนธรรมะให้เป็นเพียงข้อมูล, ความตระหนักว่า AI ไม่สามารถทดแทนความเมตตาและบทบาทเฉพาะตัวของสงฆ์ได้, และการรักษาความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัยของข้อมูลผู้เรียนอย่างเคร่งครัด

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยเชิงปริมาณต่อไป

ศึกษาประสิทธิภาพของการใช้ AI ในการเรียนรู้พระพุทธศาสนา

วิจัยเชิงทดลอง ทำการวิจัยเชิงทดลองเพื่อเปรียบเทียบประสิทธิภาพของการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาแบบเดิม กับแบบที่ใช้ AI เข้ามาเสริม (เช่น Generative AI, Conversational AI, Personalized Learning AI) โดยวัดผลในด้านความเข้าใจในหลักธรรม, ทักษะการคิดวิเคราะห์ (โยนิโสมนสิการ), ทศนคติต่อพระพุทธศาสนา, และพฤติกรรมการปฏิบัติธรรม

วิจัยการยอมรับและการใช้งาน ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับและการใช้งานสื่อ AI ด้านพระพุทธศาสนาของกลุ่มเป้าหมายต่างๆ (เยาวชน, วัยทำงาน, ผู้สูงอายุ) รวมถึงความพึงพอใจและปัญหาอุปสรรคที่พบจากการใช้งาน

ศึกษาผลกระทบระยะยาวและจริยธรรม

ผลกระทบต่อการพัฒนาการทางปัญญาและจิตวิญญาณ วิจัยเชิงสำรวจหรือการศึกษาตามยาว เพื่อศึกษาผลกระทบระยะยาวของการใช้ AI ในการศึกษาพระพุทธศาสนาต่อการพัฒนาการทางปัญญาและจิตวิญญาณของผู้เรียน ว่าส่งเสริมการสร้างปัญญาที่แท้จริงหรือนำไปสู่การพึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไป

การวิเคราะห์ความเสี่ยงและแนวทางแก้ไข ศึกษาความเสี่ยงและประเด็นทางจริยธรรมที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้ AI ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (เช่น การบิดเบือนข้อมูล, การลดทอนความสำคัญของครูบาอาจารย์, ปัญหาความเป็นส่วนตัว) และเสนอแนะแนวทางแก้ไขหรือป้องกัน

เอกสารอ้างอิง

- กฤษณพงศ์ เลิศบำรุงชัย. (2563). ปัญญาประดิษฐ์เพื่อการเรียนรู้สำหรับทุกคน. *วารสารครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 48(4), 368-386.
- ชิตพงศ์ กิตตินราดร. (2566). AI-Powered Organization: **ปรับองค์กรให้ทันโลกปัญญาประดิษฐ์**. สำนักพิมพ์ซีเอ็ดยูเคชั่น.
- ณรงค์ ศิริเลิศวรกุล. (2562). **ปัญญาประดิษฐ์: ความท้าทายและโอกาสของประเทศไทย**. สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.).
- ทิตนา แชมมณี. (2560). **ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 21. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปิยะชาติ อิศรภักดี. (2562). Future Teller: **ปัญญาประดิษฐ์เปลี่ยนโลก**. บริษัท แบรนด์เดจ จำกัด.
- ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. (2558). **ปรัชญาการศึกษาเชิงสร้างสรรค์และผลผลิตภาพ**. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2559). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. (2539). **พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทิณปิฎก**. โรงพิมพ์การศาสนา.
- พระมหาพรหมชา ธรรมหาโส. (2562). พระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคดิจิทัล. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 7(ฉบับพิเศษ), 398-411.
- พระราชวรเมธี, และคณะ. (2561). การบริหารจัดการวัดในยุคดิจิทัล. *วารสารวิชาการธรรมทศน์*, 18(2), 267-278.
- พอใจ สุวรรณโชติ. (2562). พุทธศาสนากับการปรับตัวในยุคดิจิทัล. *วารสาร มจร การพัฒนาสังคม*, 4(2), 115-128.
- มนัส บุญประกอบ. (2557). การพัฒนารูปแบบการสอนตามแนวพุทธวิธีเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการคิด อย่างมีวิจารณญาณ สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 16(2), 133-145.
- วโรดม ปรีดาศักดิ์. (2561). การพัฒนาแอปพลิเคชันเพื่อการศึกษา. *วารสารวิชาการเทคโนโลยีอุตสาหกรรม*, 14(3), 88-96.
- วิจารณ์ พานิช. (2555). **วิธีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ 21**. มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2561). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ศักดิ์ เสกขุนทด. (2563). **Digital Transformation in Action: เปลี่ยนธุรกิจในยุคดิจิทัล Step-by-Step**. สำนักพิมพ์ โปรวิชั่น.
- สุวิมล ว่องวานิช. (2558). **การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น**. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุทธิพงศ์ พงศ์วร. (2566). Generative AI: เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์สร้างสรรค์และผลกระทบต่อสังคม. *วารสารปัญญาภิวัฒน์*, 15(1), 304-318.
- อภิชาติ อัสวมงคลกุล, อัครินทร์ คุณกิตติ, และ พีรพงศ์ ตริยเจริญ. (2563). การประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ทางการศึกษา. *วารสารศึกษาศาสตร์ มสธ.*, 13(2), 1-16.
- อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์. (2562). ครูในฐานะผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21. *วารสารนวัตกรรมการเรียนรู้*, 5(2), 1-15.
- Bonwell, C. C., & Eison, J. A. (1991). **Active learning: Creating excitement in the classroom**. ASHE-ERIC Higher Education Report No. 1. The George Washington University, School of Education and Human Development.
- Castells, M. (2010). **The rise of the network society: The information age: Economy, society, and culture** (Vol. 1, 2nd ed.). Wiley-Blackwell.
- Freeman, S., Eddy, S. L., McDonough, M., Smith, M. K., Okoroafor, N., Jordt, H., & Wenderoth, M. P. (2014). **Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics**. Proceedings of the National Academy of Sciences, 111(23), 8410–8415.
- Turkle, S. (2017). **Alone together: Why we expect more from technology and less from each other** (3rd ed.). Basic Books.